
Theorie 1 – Inleiding Geschiedenis

- *“Het heden bestaat niet: op het moment dat je je er bewust van bent, hoort dat moment al weer bij het verleden. Als men zich dus niet bezighoudt met de toekomst is de mens grotendeels bezig met zijn verleden”.*

§1 **Structuurbegrippen: wat zijn dat?**

Het verleden is iets wat de mens van nature bezighoudt. Iedereen wil er vroeg of laat iets over weten. De eerste vraag is dan natuurlijk: wat bedoelen we als we spreken over ‘het verleden’? De Van Dale geeft bij het zelfstandig naamwoord *het verleden* onder meer de volgende definities: de tijd die voorbij is, dat wat in vroegere tijden geschied is of wat daartoe behoort en historie. Het zou natuurlijk prettig zijn als we in een handomdraai antwoord zouden krijgen op vragen die het verleden betreffen, maar meestal is dat niet zo simpel. Alles en iedereen heeft een verleden en de bestudering hiervan verlangt een speciale aanpak. Hierbij maak je gebruik van structuurbegrippen, waarover zo meer.

Waarom houden mensen zich bezig met het verleden? Enerzijds zijn er die in het verleden oplossingen proberen te vinden voor problemen die ze in hun eigen tijd tegenkomen. Zo kan het bijvoorbeeld voor een hedendaagse legercommandant die vrede in Irak moet handhaven, heel zinvol zijn om verslagen te lezen van legeraanvoerders vóór hem, die zich voor dezelfde taak gesteld zagen. Natuurlijk moet de commandant er rekening mee houden dat er sinds de tijd van zijn voorgangers het nodige veranderd zal zijn. Er zijn misschien nieuwe wapens (misschien zelfs ABC-wapens ...) en het is denkbaar dat de infrastructuur in het land veranderd is. Talloze veranderingen zijn mogelijk, maar desondanks zal onze legeraanvoerder zeer veel te weten komen over de elkaar bestrijdende partijen. De kans is groot dat hij behoed wordt voor de fouten die zijn voorgangers maakten.

Anderzijds komen we in tegenstelling tot dit **pragmatische** motief ook mensen tegen die slechts uit **nieuwsgierigheid** op zoek zijn naar gegevens over een bepaald verleden. Het kan zijn dat ze willen weten of hun grootouders in het verzet hebben gezeten, wat er over gebleven is van de omgeving en de gebouwen zoals Jacob van Lennep ze in zijn reis in 1823 beschreef, enz. enz. Iedereen heeft zijn eigen reden om een speurtocht naar het verleden te ondernemen. Maar het motief voor het onderzoek is in wezen niet het belangrijkste.

Wel dienen we ons altijd te realiseren dat het bij de bestudering van het verleden gaat om ‘een tijd die voorbij is’. Wat voorbij is, is weg, het is niet tastbaar meer. Het lastige is dus dat we het verleden niet kunnen zien. De mens neemt waar wat nú gebeurt en heeft dan al vaak moeite met het op de juiste wijze beschrijven van gebeurtenissen.

Hoe vormen we ons dan een beeld van het verleden? Napoleon leeft allang niet meer, om over de Grieken en Romeinen nog maar te zwijgen. En hoe krijgen we antwoord op onze vragen over de steentijd? Om een goed begrip te krijgen van het maken van een **constructie van het verleden** gebruiken we **structuurbegrippen**.

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen twee soorten voor het (school)vak geschiedenis kenmerkende begrippen. Tot nu toe werd je alleen of in hoofdzaak vertrouwd gemaakt met **begrippen die een min of meer duidelijke historische inhoud** hebben. Daaronder vallen begrippen die een

periode aanduiden zoals oudheid, middeleeuwen en renaissance, of een *stroming* zoals liberalisme, socialisme en fascisme, of een *verschijnsel* zoals de Industriële Revolutie, het imperialisme en de Koude Oorlog. Naast deze begrippen bestaan er ook die **niet aan een bepaalde inhoud zijn gebonden, maar kenmerkend zijn voor het beoefenen van het vak geschiedenis**, bijvoorbeeld: aanleiding en oorzaken, interpretatie en discontinuïteit. Deze begrippen worden in het vervolg aangeduid met de term *structuurbegrippen*.

Structuurbegrippen en eruit voortvloeiende vaardigheden zijn één van de criteria geworden voor thema en stofkeuze in het geschiedenisonderwijs in de bovenbouw.

De volledige naam van het vak geschiedenis in de Tweede Fase is 'geschiedenis en staatsinrichting'. Vóór 1968 behoorde het onderdeel 'staatsrecht' bij het vak 'recht'. Staatsinrichting gaat over het ontstaan en de groei van een staat, over het historische wordingsproces en over de manier waarop de staat functioneert. Je moet dus bij de staatsinrichting een onderscheid aanbrengen tussen *wording* en *werking* van de staat. Om de staatsinrichting op een met het historisch proces vergelijkbare manier te analyseren en beoordelen, kan gebruik worden gemaakt van de structuurbegrippen en vaardigheden voor het vak geschiedenis. Staatsinrichting heeft echter ook een aantal **eigen structuurbegrippen en bijbehorende vaardigheden**. Deze worden in dit hoofdstuk in paragraaf 8 behandeld.

Vragen bij § 1

- 1 Geef 4 betekenissen van het woord 'geschiedenis'.
- 2 De term 'historie' komt van Herodotus (ongeveer 480 v. Chr.) die een boek schreef met de titel "Historiën". Herodotus had als Griek veel gereisd en schreef, na onderzoek, over Egypte en de relatie tussen de Grieken en de Oosterse volken. Herodotus kreeg de bijnaam: 'De Vader van de Geschiedenis'. Bedenk een reden waarom hij deze bijnaam heeft gekregen.
- 3 Een motief wordt ook wel een reden genoemd. Welke 2 motieven of redenen worden er in de tekst genoemd om je met geschiedenis bezig te houden? Hoe zinnig vind je elk motief?
- 4 Een Nederlands cabaretier zong ooit "Uit alles wat we gisteren deden, ontstaat elk nieuw idee en dat neem je dan weer naar morgen mee." Leg uit wat hiermee wordt bedoeld en formuleer dan nog één motief om je met geschiedenis bezig te houden.
- 5 In paragraaf 1 staat: "De mens neemt waar wat nú gebeurt en heeft dan al vaak moeite met het op de juiste wijze beschrijven van gebeurtenissen." Geef hiervan één voorbeeld.
- 6 Welke 2 soorten begrippen worden er bij het schoolvak geschiedenis gebruikt? Geef van beide 2 voorbeelden.
- 7 Wat is het verschil tussen 'wording' en 'werking' van staatsinstellingen?

§ 2 Bron en vraagstelling

Voor iedereen die regelmatig naar de betere detectiveseries op de televisie kijkt, bijvoorbeeld 'Maigret', 'Inspector Morse' en 'Law & Order', of de boeken van Agatha Christie of John Grisham leest, is het een bekende vraag: hoe kom je er achter wat er gebeurd is? Immers, daar zien we de hoofdfiguur altijd bezig met één ding: het zoeken van *sporen*! Een politieagent arriveert normaal gesproken pas na de moord op de plaats waar deze gepleegd is. De moord behoort inmiddels tot het verleden en is onzichtbaar voor de agent. Toch moet de dader gevonden worden en dus is het nodig dat de agent zich een beeld vormt van de situatie zoals die was toen het misdrijf plaatsvond. Alleen als hij de identiteit van het slachtoffer kent, weet wie zijn vrienden en vijanden waren enzovoorts kan de 'speurder' zich een beeld vormen waarin een be-

paalde dader past. Voor deze **reconstructie** kan de onderzoeker slechts afgaan op de tastbare sporen die de moordenaar in de omgeving van en eventueel op het slachtoffer heeft achtergelaten. Door dit materiaal te **verzamelen**, te **analyseren** en vervolgens te **interpreteren**, komt hij op het spoor van een mogelijke dader. Natuurlijk kan er bij de interpretatie iets misgaan of kan een nieuwe aanwijzing een geheel nieuw licht op de zaak werpen. Hoe vaak worden we aanvankelijk niet op het verkeerde been gezet als we proberen mee te denken met Hercule Poirot of Inspector Frost.

Het is kortom niet mogelijk het verleden te bestuderen zonder daarbij gebruik te maken van **bronnen**. Een bron is **een overblijfsel uit het verleden dat kennis oplevert voor het heden**. Je kunt bronnen zien als sporen van gebeurtenissen, situaties, verschijnselen en ontwikkelingen, die zich in het verleden hebben afgespeeld. Er zijn bronnen in allerlei vormen: kranten, boeken, radio-uitzendingen, films, tv-programma's, maar ook schilderijen, vazen, monumenten, e.d. Sommige bronnen zijn afkomstig van ooggetuigen van wat je wilt weten. Andere bronnen zijn afkomstig van 'tussenpersonen'.

Bij het bestuderen van bronnen moet ook rekening worden gehouden met de **aard van de** betreffende **bron**. Daarvan volgen enkele voorbeelden. De informatie van een krant is vaak - dus niet altijd - minder degelijk dan de informatie in een boek. Een journalist heeft meestal weinig tijd voor het schrijven van zijn teksten. Het **doel** van een krant is om meestal zesmaal per week te verschijnen en het moet actueel nieuws bevatten. Voor het schrijven van een boek is meer tijd. Een dagboek waarin iemand gedurende een aantal jaren alleen voor zichzelf schrijft wat hem of haar pas is overkomen, geeft een dieper inzicht in het denken van iemand in die tijd dan een autobiografie die jaren later over dezelfde tijd is geschreven. Wie een autobiografie schrijft doet dat immers achteraf, moet op zijn of haar herinnering afgaan en legt verantwoording af voor zijn of haar handelen tegenover de buitenwereld.

Als je het verleden wilt onderzoeken, is het nodig te weten wat je precies wilt onderzoeken. Daarvoor moet je goede historische vragen kunnen stellen. De kwaliteit van de historische vragen heeft aan de ene kant te maken met de in deze paragraaf behandelde structuurbegrippen en aan de andere kant met het onderwerp waarover je meer wilt weten.

Met behulp van die vragen kun je de meest geschikte bronnen selecteren. Met behulp van die bronnen kun je vervolgens de informatie zoeken die je nodig hebt. Maar dan ben je er nog niet. Bronnen zijn door mensen gemaakt. En mensen zijn het vaak niet met elkaar eens. Ook doen zij dingen voor doeleinden die van elkaar kunnen verschillen. Mensen kunnen zich bovendien vergissen. Soms vervalsen zij zelfs bronnen. Bronnen moeten daarom op **betrouwbaarheid** beoordeeld worden. Een bron is meestal door één persoon of enkele personen vervaardigd. Maar de informatie in zo'n bron geldt vaak voor meer mensen. Het is daarom belangrijk dat je de **representativiteit** van een bron kunt bepalen: voor hoeveel mensen geldt de inhoud van de bron? Als je het doel waarom een bron is gemaakt, de betrouwbaarheid en representativiteit van een bron hebt beoordeeld, kun je de waarde van de bron voor je onderzoek beter bepalen.

Naast of in plaats van een vraag kan soms ook een **hypothese** (veronderstelling) als uitgangspunt voor een onderzoek worden gebruikt. Dat is bijvoorbeeld het geval als je een bewering van iemand op juistheid wilt onderzoeken.

Vragen en opdrachten

- 1 In hoeverre (!) komt het werk van een rechercheur / politieagent overeen met het werk van een historicus?
- 2 Geef een omschrijving van 'een bron'.
- 3 Noem 2 indelingen van bronnen en geef van elke indeling enkele voorbeelden.
- 4 Op welke wijze bepaal je de aard van een bron?
- 5 Op welke 2 manieren kan een historicus zijn werk beginnen? Leg uit wat het verschil is.

Bron opdracht

- 6 Zie bron 1. Deze poster werd tijdens de Tweede Wereldoorlog overal in ons land door de bezetter aangeplakt.
- Wat wilde de bezetter met dit affiche bereiken?
  - Op welke wijze beeldt de tekenaar van de affiche dit uit?
  - Wat vertelt dit affiche onbedoeld over de houding van de Nederlandse bevolking ten opzichte van de Duitse bezetter?
  - In welk opzicht is dit affiche een ongeschreven bron?

Bron 2

Een testament en een schoolboek over Augustus

Als je een tekst leest, moet je altijd rekening houden met het werk waarin die tekst zich bevindt. In deze oefening heb je de gelegenheid na te gaan welke verschillen er zijn tussen twee teksten over het leven van keizer Augustus. Toen Augustus op vijfenzeventigjarige leeftijd overleed, werd het onderstaande testament bekend gemaakt. Vergelijk de inhoud van het testament met de tekst uit het schoolboek *Verleden Tijd*.

7. Welke verschillen merk je op?
- Zijn de teksten misschien op een of meer punten met elkaar in tegenspraak? Zo ja, op welke punten?
  - Worden misschien een of meer punten in de ene tekst wel vermeld en in de andere niet? Zo ja, welke?
8. Welke verklaring(en) kun je bedenken voor de verschillen? Gebruik hierbij de begrippen primaire en secundaire bron.

Bron 1 – Poster 'de ware Nederlander'

Het testament van Augustus

Op mijn negentiende jaar heb ik met eigen geld en op eigen verantwoording een leger verzameld, waarmee ik de staat bevrijd heb van de tirannie van één partij. Daarom heelt de senaat mij bij speciaal besluit als lid opgenomen. Dat gebeurde in het jaar dat Hirtius en Pansa consul waren. Zij hebben mij het recht gegeven als een van de eersten mijn mening te mogen zeggen. Om de noodtoestand in het rijk meester te worden, heeft de senaat mij bevolen als praetor (een hoge ambtenaar, belast met de rechtspraak en plaatsvervanger van de consuls) de consuls bij te staan. In datzelfde jaar, toen beide consuls gesneuveld waren, heeft de senaat mij tot consul benoemd en in een driemanschap geplaatst, met als opdracht de rust en orde in de staat te herstellen. De moordenaars van mijn vader heb ik in ballingschap gedreven. Ik heb hun daad gewroken door middel van wettige processen. Later, toen zij de staat aanvielen, heb ik hen tweemaal in een veldslag verslagen.

Vele oorlogen heb ik gevoerd, te land en ter zee, tegen binnenlandse en buitenlandse vijanden. Als ik won, spaarde ik alle burgers die om vergiffenis vroegen. Buitenlandse stammen heb ik altijd liever

in leven gelaten dan vernietigd.

Nu ik dit schrijf, ben ik dertienmaal consul geweest en bekleed ik voor de zevenendertigste maal het ambt van volkstribuun. Senaat en volk hebben mij tweemaal de alleenheerschappij aangeboden, maar die heb ik geweigerd.

Ik heb in een tijd van voedselschaarste de korenvoorziening op me genomen. In enkele dagen kon ik de hele stad bevrijden van hongersnood, door mijn geld en inspanning. Ook het consulaat werd mij toen voor altijd aangeboden, maar ook dat heb ik geweigerd.'

Het schoolboek, *Verleden tijd*, over Augustus

Augustus Caesar had zijn achterneef als zoon aangenomen. Deze Octavianus kreeg na enkele jaren strijd de macht in het rijk in handen. Hij wist hoe bang de Romeinen waren voor een koning of alleenheerser. Daarom ging hij heel voorzichtig te werk. Alle uiterlijkheden van de republiek liet hij bestaan. Maar in de praktijk was er maar één die het voor het zeggen had. Dat was hij zelf.

In januari van het jaar 27 voor Chr. liet Octavianus zich op een plechtige bijeenkomst van de senaat vele ambten geven. Zo werd hij onder meer consul, een ambt dat hij daarna nog meer dan 10 keer vervulde. Hij kreeg ook de hoogste macht in de provincies en het opperbevel over het leger. Daarnaast vervulde Octavianus of Augustus nog meer ambten. Hij is bijvoorbeeld bijna veertig keer volkstribuun geweest.

Keizer Augustus

Octavianus wilde niet dezelfde fout maken als Julius Caesar. Hij zei dat hij de republiek wilde handhaven. Alle ambten uit de republiek bleven bestaan. Maar Octavianus bekleedde de meeste zelf. Het herstel van de republiek was dus maar schijn. Hij kreeg de eretitel 'augustus'. Dat betekent verhevene. Onder die naam kennen wij hem ook. Augustus werd meestal aangesproken als 'caesar'. Uit dat woord 'caesar' is ons woord keizer voortgekomen. Wij noemen Augustus de eerste keizer van het Romeinse rijk. Augustus verminderde het aantal soldaten met ongeveer de helft (300 000 man). Hij versterkte de grenzen. Voor het eerst in lange tijd heerste er vrede in het Romeinse rijk.'

§3 *Feit en objectiviteit*

De historica Barbara Tuchman schrijft over haar werk "dat we altijd over een verleden schrijven waarin we niet zelf hebben geleefd. We kunnen daarom nooit met zekerheid stellen dat we het geheel juist hebben weergegeven. Maar het minste dat we kunnen doen, is ons aan de **feiten** houden. Ik verzin nooit iets, zelfs niet of de zon schijnt." De vraag is dan echter: wat zijn feiten, bestaan ze en hoe komen ze tot stand?

In het dagelijks spraakgebruik is een **feit iets dat onomstotelijk vaststaat**. Denk maar aan uitspraken als 'het is een feit dat', 'de harde feiten spreken', de feiten 'spreken voor zich' en 'laten we de feiten op een rijtje zetten'.

Feiten liggen echter niet voor het oprapen. Ze worden uit de beschikbare bronnen opgemaakt. En wat wordt opgemaakt, hangt af van de vragen die men stelt. Voor een historicus is een feit **iets dat** naar zijn mening **werkelijk is gebeurd of bestaat**. Zulke feiten bestaan dus niet op zichzelf, maar worden vastgesteld door wie het verleden onderzoekt.

Wie het verleden onderzoekt, is er doorgaans niet zelf bij geweest. Hij moet dus uitgaan van wat door anderen is opgemerkt en van wat in bronnen bewaard is gebleven. Vaak is er echter onvoldoende bronnenmateriaal. Vaak ook spreken bronnen elkaar tegen. Over het antwoord op de vraag of men iets als een feit wil aanvaarden, zal men in zulke gevallen van mening kunnen verschillen.

Op ieder ogenblik vinden er in de wereld ontelbare feiten plaats. Van verreweg de meeste zijn geen bronnen bewaard gebleven. Toch kunnen nog zoveel 'feiten' aan bronnen worden ontleend, dat zij op geen stukken na allemaal kunnen worden opgeschreven. Maar dat wil ook niemand. Het gaat om de feiten die men belangrijk vindt. En dat hangt weer af van de vragen die men heeft gesteld.

Het is niet altijd mogelijk volledig *objectief* te zijn, met andere woorden met volledige zekerheid vast te stellen hoe iets in werkelijkheid was. Dat komt vooral omdat mensen het verleden vanuit het heden benaderen en dat vanuit een bepaald standpunt doen. Iedereen is *standplaatsgebonden* (zie paragraaf 5). Feiten zijn objectief als het over een 'stand van zaken uit het verleden gaat die heeft bestaan los van de mening van een persoon over deze stand van zaken.'

Om zo objectief mogelijk te werkte kunnen gaan, zijn de volgende *afspraken* belangrijk:

- Bronnen vormen de basis voor ieder historisch onderzoek. Bronnen mogen niet worden veranderd. En er mogen geen gegevens door de onderzoeker zelf aan worden toegevoegd.
- Bouw je verhaal zoveel mogelijk vanuit feiten op, dat wil zeggen vanuit bepaalde dingen die je als zeker vaststelt. Je zult je daarbij nooit helemaal van je eigen standplaatsgebondenheid, gevoelens, meningen en waarden kunnen losmaken. Houdt daarmee rekening en geef waar nodig je eigen standplaatsgebondenheid aan.
- Maak het anderen mogelijk te controleren hoe je aan je gegevens bent gekomen. Geef daarom aan waar je die gegevens hebt gevonden.

Tot de *hindernissen* die moeten worden overwonnen bij het streven naar een zo groot mogelijke objectiviteit, behoren:

- allerlei vooroordelen en stereotypen op grond van bijvoorbeeld nationaliteit, godsdienst, ideologie, cultuur, bevolkingslaag of generatie waartoe men behoort, de tijd waarin men leeft, de omstandigheden waarin men verkeert;
- het waardensysteem van waaruit men denkt en handelt; dit kan vooral een rol spelen bij het beoordelen van waarden die in de bronnen besloten liggen;
- het vinden van de juiste woorden om een bepaalde veronderstelde werkelijkheid te beschrijven;
- het verwerven van de noodzakelijke kennis en kunde om met de bronnen te kunnen omgaan;
- de ontoereikendheid van het bronnenmateriaal.

Vragen en opdrachten bij § 3

- 1 Wat wil de historica Barbara Tuchman met haar uitspraak aan het begin van deze paragraaf duidelijk maken? Is dat volgens jou terecht?
- 2 Geef een omschrijving van 'een feit'.
- 3 Welke 3 soorten feiten zijn er? Geef van elk een voorbeeld.
- 4 Op welke wijze komen, bij de historicus, feiten tot stand?
- 5 Geef aan waarom je de volgende zaken wel of niet een feit zou willen noemen en als dat het geval is: van welk soort feit is er sprake?
  - A. De dood van Stalin in 1953
  - B. De invoering van de Tweede Fase in het Voortgezet Onderwijs
  - C. De zondvloed
  - D. De daling van de werkloosheid
  - E. Het einde van de Koude Oorlog
- 6 Geef een omschrijving van 'objectiviteit'.
- 7 Noem kort (!) 3 afspraken om zo objectief mogelijk te zijn.
- 8 Licht de volgende uitspraken toe:
  - A. Chr. Lorenz: Elke weergave van feiten is al een bepaalde interpretatie van die feiten.
  - B. van Maastrigt: Feiten bestaan niet.
  - C. P. Geyl: Geschiedenis is een discussie zonder einde.

Bron opdracht (VWO)

Hindernissen om tot een objectief standpunt te komen

Iedereen bekijkt wat er om zich heen gebeurt vanuit zijn of haar eigen achtergrond. Daaraan valt niet te ontkomen, hoe objectief je ook probeert te zijn. Een voorbeeld: vrouwen denken beslist niet allemaal hetzelfde over vrouwenemancipatie zoals deze sinds vooral de vorige eeuw in gang is gezet. Toch kun je zeggen dat vrouwen er over het algemeen anders over denken dan mannen. Aan teksten en tekeningen over dit onderwerp kun je soms zien dat ze door een man zijn geschreven of getekend. Dan zegt zo'n tekst of tekening vaak meer van de ontwerper dan van het weergegeven onderwerp.

Naast het man of vrouw zijn bestaan er nog veel andere barrières of hindernissen om de werkelijkheid zo eerlijk – objectief – mogelijk weer te geven.

- 7 Bestudeer de onderstaande bronnen (twee teksten en een prent). Zoek in elke bron minstens één hindernis en geef met een voorbeeld aan hoe die hindernis tot een onjuist beeld van de werkelijkheid kan leiden.

Bron 3: Het schrijven van een wereldgeschiedenis

In het tweede gedeelte van haar herinneringen 'Omzien in verwondering' beschrijft Annie Romein-Verschoor het tot stand komen van 'De geschiedenis van de culturele en wetenschappelijke ontwikkeling van de mensheid'. Dit werk werd in opdracht van de Unesco door een aantal auteurs uitgevoerd, waaronder haar echtgenoot. We laten een aantal fragmenten uit haar herinneringen volgen.

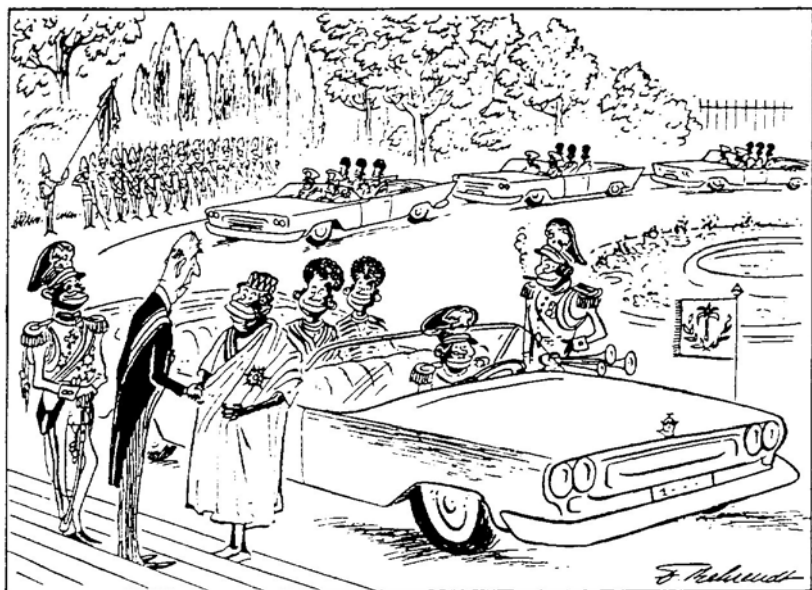
In juli '54 tekende Jan het definitieve contract voor medewerking als coauteur. Ontwerper van het plan was Ralph Turner.

Turner vroeg of Jan bereid was de leiding van deel VI (20ste eeuw) op zich te nemen. De hoofdtrekken van het plan waren dat het ten eerste werkelijk het product moest worden van internationale samenwerking, niet zoals gebruikelijk tot het Westen beperkt en ten tweede dat er in dezelfde lijn een wereldgeschiedenis

geschreven zou worden, en niet één van Europa en zijn expansie over de wereld.'

Er komt verzet. Turner: 'Het is onvermijdelijk dat in een internationale wetenschappelijke en culturele Organisatie als de Unesco wil zijn, de politiek meespreekt. Om te beginnen moet er streng de hand gehouden worden aan een evenwichtige verdeling naar nationaliteit van de medewerkers.'

Auteur werd Caroline Ware, een Amerikaanse professor, coauteurs werden de Indische historicus

'... O ja, waarvoor had Excellentie ook weer de verhoging van de ontwikkelingsgelden nodig?'

Bron 4 Een politieke prent over ontwikkelingshulp

en diplomaat Sirdar Panikkar en Jan Romein. 'Deze drie slaagden erin zonder wrijving van enige betekenis tot een voor alle drie aanvaardbaar resultaat te komen.'

Enkele fragmenten over de problemen die toen rezen: "Omdat er aan de werkverdeling nu eenmaal niets meer veranderd kon worden toen de Russen toetraden, werd alleen een Rus, Zvorikine, in het Centraal Bureau opgenomen. Het was maar al te begrijpelijk dat het hen vooral om deel VI ging.

Er kwam een massa moeilijk te verwerken materiaal: onoverzichtelijke statistieken en rapporten die stijf stonden van de namen, maar zonder enige gradatie in waardeoordeel. Nieuw voorstel uit Moskou: konden bepaalde gedeelten niet in handen van Russische historici worden gegeven? Dit werd terecht door het Bureau afgewezen, alleen al omdat iedere andere natie dan dezelfde eis zou kunnen stellen.'

Bron 5 Een Chinees over de Nederlanders

De Portugezen waren de eerste Europeanen die voor de kusten van China verschenen en o.a. Macao bemachtigden. De Spanjaarden volgden op hen en kort daarop de Hollanders die met de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog gewikkeld waren. Ook in de Chinese wateren bevochten zijde Spaanse schepen. Chinezen die het waagden 'met de vijand' te handelen werden in volle zee uitgeplunderd! Uit deze periode volgt een bron van een Chinees over de eerste Hollanders in zijn gebied:

'De mensen van Holland worden ook genoemd roodharige barbaren. Hun land ligt dicht bij dat van de Franken (Portugezen) in de westelijke oceaan. Deze mensen hebben diepliggende ogen en lange neuzen; het haar van hun hoofd, wenkbrauwen en baarden is geheel rood, hun voeten zijn één voet en twee duim lang en zij zijn zeer sterk. Hun manieren zijn wild. Zij zijn hebzuchtig en sluw; zij hebben verstand van vele kostbare waren en zijn knap in het maken van winst. Voor winst offeren zij zelfs hun leven op en zij achten geen plaats daarvoor te ver. Deze mensen hebben grote schepen; zij zijn vol knappe uitvindingen en zij maken zeilen als webben, die naar alle kanten kunnen draaien, zodat zij de wind in elke richting kunnen vangen. Als men ze op zee ontmoet, wordt men zeker door hen beroofd.'

§4 Oorzaken en gevolgen

Iedere tijd is alleen te begrijpen tegen de achtergrond van zijn geschiedenis: hoe is het geworden tot wat het nu is. Historici proberen daarom **oorzaken** te zoeken van gebeurtenissen in het verleden. Daarbij vragen zij naar het 'hoe' en het 'waarom'. In plaats van over het zoeken naar oorzaken wordt ook wel over het zoeken naar **verklaringen** gesproken. In krantenartikelen, radio- en televisieprogramma's worden oorzaken vaak als helder en eenvoudig gepresenteerd. In werkelijkheid zijn ze echter vrijwel altijd ingewikkeld. Je mag ervan uitgaan dat zelden één oorzaak is aan te wijzen. Meestal is er sprake van een heleboel oorzaken die gezamenlijk voor een bepaald gevolg zorgen.

Je zal je ook telkens moeten afvragen of je een bepaalde oorzaak belangrijker acht dan een of meer andere. Daarbij gaat het om het zorgvuldig afwegen van de verschillende mogelijkheden.

Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen **oorzaak** en **aanleiding**. Met de aanleiding wordt de meest **directe oorzaak** van iets bedoeld. Deze is echter niet de meest belangrijke.

Over het algemeen wordt vooral aandacht besteed aan gebeurtenissen die belangrijke gevolgen hebben gehad. In de tijd waarin de gebeurtenissen plaatsvinden, is echter vaak niet te voorzien wat de gevolgen zullen zijn. **Bedoelde** gevolgen blijken uit te blijven en **onbedoelde** treden op. Sommige **direct optredende** gevolgen zijn bijvoorbeeld op het moment zelf heel belangrijk (zoals materiële schade), maar blijken achteraf van minder belang. Andere gevolgen echter treden pas **later** aan de dag en worden in het begin niet voorzien.

Vragen en opdrachten bij § 4

- 1 Geef een omschrijving van een oorzaak en een aanleiding.
- 2 Waarom zullen journalisten en historici altijd zoeken naar de oorzaken van gebeurtenissen?
- 3 Welke soorten gevolgen zijn er?

Bron opdracht (VWO)

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog: wie had(den) schuld?

Wie had(den) schuld aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog? Hiernaast geeft een politieke tekenaar (Louis Raemaekers) zijn kijk op de schuldvraag. De man in het midden is de Duitse keizer Wilhelm II. Bestudeer bron 6, een politieke prent uit 1916.

- 4 Wie gaf Raemaekers de schuld van de oorlog? Hoe beeldde hij dat uit?

Bron 7: Opvattingen van zes geschiedschrijvers

Is het antwoord op de vraag wie de schuld (had(den) aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zo eenvoudig als Raemaekers uitbeeldt? Dat kun je nagaan door de opvattingen geschiedschrijvers te bestuderen. Hieronder volgen opvattingen van zes geschiedschrijvers.

- 5 Ga per geschiedschrijver na: wie heeft of hebben volgens de betrokken geschiedschrijver schuld aan het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog?
- 6 Welke factoren hebben volgens de geschiedschrijvers de oorlog veroorzaakt? Als voorbeeld wordt de eerste geschiedschrijver al genoemd. Noem zelf de factoren die andere geschiedschrijvers vermelden.

Factor 1 (de eerste geschiedschrijver): het stellen van een ultimatum

Factor 2 (de tweede geschiedschrijver):

Factor 3 (de derde geschiedschrijver):

Factor 4 (de vierde geschiedschrijver):

Factor 5 (de vijfde geschiedschrijver):

Factor 6 (de zesde geschiedschrijver):

- 7 Wat is je eerste conclusie na het lezen van de opvattingen van de zes geschiedschrijvers? Had Raemaekers naar jouw mening gelijk met zijn getekende kijk op de schuldvraag? Of ligt het antwoord op de schuldvraag ingewikkelder?

Bron 6

De eerste geschiedschrijver:

'Niemand ontkent tegenwoordig, zoals niemand toen betwijfelde, dat het Oostenrijkse ultimatum de mogelijkheid inleidde, niet alleen van oorlog, maar van een algemene oorlog. Het ultimatum was een uitdaging aan Rusland. Heel Europa realiseerde zich dat het initiatief, vol dreiging, van Wenen was uitgegaan.'

De tweede geschiedschrijver:

'Pasic, de eerste minister van Servië, wist drie weken voor de moord in Sarajevo werd uitgevoerd, van het complot af. Hij liet na doeltreffende stappen te ondernemen om te voorkomen, dat de moordenaars van Servië naar Bosnië zouden gaan. Hij liet na om Oostenrijk op de een of andere manier te waarschuwen of in te lichten, waardoor de fatale misdaad voorkomen had kunnen worden. Dit alles maakt deel uit van de verantwoordelijkheid van Servië, en een belangrijk deel.'

De derde geschiedschrijver:

'Het Russische antwoord op de Oostenrijkse bedreiging van Servië bestond, zoals we weten, niet alleen uit een mobilisatie tegen Oostenrijk, maar ook tegen Duitsland. Hier lag Rusland's voornaamste verantwoordelijkheid voor de oorlog. Het was de eerste grote mogendheid die mobiliseerde. En niet alleen dat, maar ook de manier waarop het mobiliseerde, boorde alle hoop om het conflict te lokaliseren de grond in; wat konden de Duitsers anders doen dan met militaire middelen reageren?'

De vierde geschiedschrijver:

'Sir Edward Grey, de Engelse minister van buitenlandse zaken, heeft veel oprechte pogingen gedaan om de vrede te bewaren; ze faalden allemaal gedeeltelijk, maar niet uitsluitend wegens de houding van Duitsland. Hij had waarschijnlijk de oorlog kunnen voorkomen als hij een van de twee volgende dingen had gedaan. Als hij in het begin van de crisis had ingestemd met Frankrijk en Rusland, en Duitsland een krachtige waarschuwing had gegeven dat Engeland in een Europese oorlog de zijde zou kiezen van het Frans-Russische bondgenootschap. Dan zou Duitsland waarschijnlijk Oostenrijk hebben kunnen tegenhouden. Of hij had moeten luisteren naar Duitsland en vroeg in de crisis Frankrijk en Rusland moeten waarschuwen dat Engeland neutraal zou blijven als zij in een oorlog betrokken zouden raken. Rusland zou dan waarschijnlijk gearzeld hebben met de mobilisatie en Frankrijk zou een matigende invloed hebben uitgeoefend op Rusland.'

De vijfde geschiedschrijver:

'Het is duidelijk, dat president Poincaré van Frankrijk tijdens zijn bezoek aan Rusland de tsaar de verzekering gaf dat Frankrijk Rusland zou ondersteunen als het Oostenrijk verhinderde om Servië te vernederen of te verpletteren. Frankrijk deed geen pogingen om Rusland af te houden van militaire maatregelen die naar men wist tegenmaatregelen van Duitsland zouden oproepen en een oorlog zouden veroorzaken.'

De zesde geschiedschrijver:

'Duitsland deelde de verantwoordelijkheid met Oostenrijk door Wenen de vrije hand te geven, wat de diepste gedachten van zijn leiders ook geweest zijn.'

Oorzaken van de val van Gorbatsjov: visies van twee tekenaars (Havo)

Onderstaande tekeningen zijn interpretaties van de val van Gorbatsjov. Bron 8 is van Tom Janssen (december 1989) en bron 9 is gemaakt door de Amerikaan Jim Borgman (januari 1990).

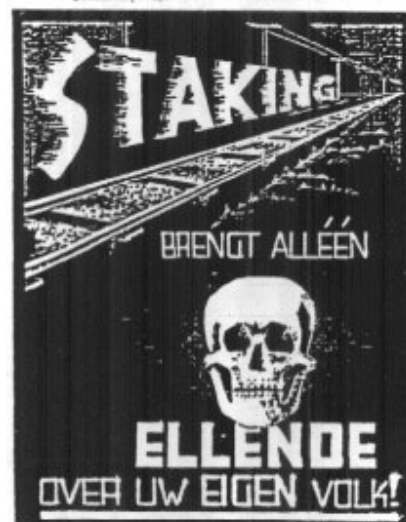

Bron 8

Bron 9

- 8 A. Waarover zijn de tekenaars van bron 8 en 9 het eens?
 B. Waarover zijn zij het oneens?
 C. Welke interpretatie is juist? Toelichten!
- 9 Bron 10 is een pamflet dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland werd opgehangen.
 A. Op welke staking had het pamflet betrekking? Waarom denk je dat?
 B. Door wie werd tot deze staking opgeroepen?
 C. Van wie zal de opdracht voor het vervaardigen van dit pamflet afkomstig zijn en waarom?
 D. Waren er ook voor de stakers onbedoelde gevolgen?

Bron 10

§5 Continuïteit en verandering

Wie alleen naar het heden kijkt, ziet geen veranderingen. Wie het verleden bestudeert, merkt dat er voortdurend veel verandert en merkt dat het handelen van mensen in het verleden consequenties heeft gehad voor de tijd waarin wij leven. En zo zal ons handelen nu consequenties hebben voor de toekomst.

Die veranderingen kunnen heel langzaam gaan, zodat de mensen in de tijd zelf er nauwelijks iets van merken. De veranderingen kunnen ook plotseling en zeer ingrijpend zijn (bijvoorbeeld in Rusland in 1917). Door veranderingen in het verleden te bestuderen, wordt inzicht verkregen in het heden.

Mensen reageren verschillend op veranderingen. Hoe komen mensen ertoe hun denken en doen te veranderen? Historici zoeken naar factoren en motieven die daarbij een rol spelen. Daartoe behoren bijvoorbeeld contacten tussen verschillende culturen, de ontwikkeling van de techniek, onderdrukking of uitbuiting. Hoe komen mensen ertoe zich tegen verandering te verzetten? Belangrijk daarbij is vaak de angst bevoorrechte posities te verliezen.

Hoewel veel verandert, blijft ook een en ander hetzelfde of verandert nauwelijks. Dat wordt *continuïteit* genoemd. Tot de constanten behoren bijvoorbeeld bepaalde waarden en opvattingen ontleend aan godsdiensten of nationale gevoelens, die generaties lang hetzelfde kunnen blijven.

Vragen en opdrachten bij § 5

- 1 Geef een omschrijving van continuïteit en van discontinuïteit.
- 2 Geef 3 voorbeelden van discontinuïteit.
- 3 Noem 2 redenen waarom je de Tweede Wereldoorlog een voorbeeld van discontinuïteit zou kunnen noemen. Noem ook 2 voorbeelden waaruit blijkt dat er sprake was van continuïteit.

§ 6 *Inleving en standplaatsgebondenheid*

Om tot zo groot mogelijk historisch inzicht te komen, is het belangrijk dat je je in personen uit verleden en heden kunt inleven. Onder *inleving* kan worden verstaan: je verplaatsen in de gedachte wereld van personen die in het verleden geleefd hebben. Hiervoor is het nodig dat je kennis bezit van de tijd en van de omstandigheden waarin deze personen leefden. Ook is het nodig dat je bepaalde kennis en omstandigheden uit later tijd buiten beschouwing kunt laten, met andere woorden kunt 'wegdenken'. Tenslotte moet je je bij het inleven bewust zijn van je eigen en andermans *standplaatsgebondenheid*. Daarmee wordt het geheel van eigen ervaringen van een groep mensen of persoon bedoeld dat van directe invloed is op zijn denken en handelen.

Dezelfde gebeurtenis kan vanuit verschillende gezichtshoeken worden bekeken. En dit gebeurt in feite voortdurend. Dat komt omdat iedereen standplaatsgebonden is. Ieder verhaal draagt dan ook in zekere mate het stempel van de persoon van de schrijver / verteller en de talloze invloeden die hem hebben gevormd. Ieder mens heeft een eigen achtergrond. Deze wordt beïnvloed door verschillende factoren zoals de tijd waarin iemand leeft, de ervaringen in iemands leven, de plaats waar iemand woont, het land, de sekse en de sociale laag waartoe iemand behoort, iemands godsdienst en politieke overtuiging.

Bij groepen mensen die op een bepaalde wijze met elkaar verbonden zijn, kan een zekere overeenstemming in standplaatsgebondenheid bestaan. Toch zal ook binnen zulke groepen de standplaatsgebondenheid van verschillende personen nooit volledig gelijk zijn.

Iedereen moet er bij het bestuderen van bronnen op bedacht zijn dat zowel de lezer als de vervaardiger van de bron standplaatsgebonden is. Dat geldt dus ook voor journalisten en geschiedschrijvers. Over de argumenten die voor verschillende gezichtshoeken worden aangevoerd, moet worden gediscussieerd. Dat is nodig om elkaar te begrijpen en om tot een betrouwbaar mogelijk beeld van het verleden te komen.

Vragen en opdrachten bij § 6

- 1 Noem 3 voorwaarden die noodzakelijk zijn voor (goede) inleving.
- 2 Leg met behulp van de laatste alinea uit wat wordt bedoeld met: "Voor de historicus heeft het begrip 'inleving' altijd 2 kanten."

Bron opdracht (Havo)

Kinderarbeid in de negentiende eeuw

Bron 11 *Een Engels parlementslid omstreeks 1840:*

Een van de meest beschamende dingen die ik ooit gezien heb, was dat jonge meisjes in broeken gekleed waren. Zij kropen op handen en voeten, met riemen om hun middel en ketenen tussen de benen door de mijngangen... Ik zag een meisje van veertien jaar in jongenskleren; zij hakte steenkool op een plek waar het maar ongeveer 66 cm hoog was.

Bron 12

De tekening en tekst zijn ongeveer halverwege de vorige eeuw in Engeland vervaardigd.

- 3 Waarover is het Engelse parlamentslid het meest verontwaardigd?
- 4 Waarover zouden mensen in onze tijd het meest verontwaardigd zijn?
- 5 Hoe kun je het verschil in deze reacties verklaren?

Oordelen over Colijn

Bron 13

Hieronder volgt een oordeel over het optreden van minister-president Colijn door de SDAP-er Van Kol in de Eerste Kamer 1921:

Er moet maar eens met ronde woorden gezegd worden wat moet, als het noodig is den vinger te leggen op de wonde, om dien kanker uit te snijden, al is die taak ook niet aangenaam. Het optreden van den heer Colijn is eenvoudig berucht te noemen en strekt niet tot eere van de partij waarvan hij de leider is, daar hij zich, in plaats van de kleine luyden¹ te dienen, verbonden heeft aan den mammon². De heer Colijn heeft van zijn invloed en gezag als hoofd-ambtenaar in Indië, en later als invloedrijk staatsman in Nederland, gebruik gemaakt om zich persoonlijk in ergerlijke mate te bevoordelen'.

Bron 14

Een heel andere mening spreekt uit het 'gedicht' dat in 1924 in het AR-weekblad 'De Houten Pomp' verscheen:

Maak Gij een eind Colijn, aan't tijdperk van verkwisting, Verwording, wanbeheer, dat't land moet ondergaan! Doe geen concessies aan partijgewoel of gisting, Wat Luther sprak te Worms, neem't als Uw lijfspreuk aan! *Luther sprak: 'Hier sta ik, ik kan niet anders.'*

- 6 Toon aan de hand van twee gegevens in bron 13 aan, dat Van Kol in zijn oordeel blijk geeft van partijpolitieke standplaatsgebondenheid.
- 7 Leg uit waaruit die standplaatsgebondenheid bestaat.
- 8 De schrijver in bron 14 trekt een parallel tussen het handelen van Colijn en het handelen van Luther. Dit duidt op standplaatsgebondenheid. Leg dat uit.

¹ Mensen die sociaal tot de onderste lagen van de gereformeerde bevolking behoren

² Geldgod

Twee advertenties (Havo)

De advertenties hiernaast (bron 15) verschenen in de jaren dertig in rooms-katholieke en liberale damesbladen.

- 9 Welke advertentie stond er in het rooms-katholieke damesblad? Leg uit.
- 10 Bedenk een verklaring voor de verschillen.

§ 7 Interpretatie

Het verleden zelf (zonder de beschrijving ervan) is een ordeloos geheel van talloze gegevens. Om vat te krijgen op deze 'chaos' moet ieder die het verleden wil bestuderen, gegevens kiezen en in een interpretatie verwerken. Met een *interpretatie* wordt een verhaal bedoeld waarin vanuit een vraagstelling of hypothese verzamelde gegevens met elkaar in verband worden gebracht. Daarbij wordt ingegaan op de vraag (of hypothese). Doel is bepaalde gebeurtenissen, verschijnselen of ontwikkelingen beter begrijpelijk te maken.

Het gaat bij het interpreteren niet alleen om het (school)vak geschiedenis. Ieder mens interpreteert zijn eigen levenservaringen en wordt in het dagelijks leven met allerlei soorten interpretaties geconfronteerd.

Nauw verwant met het begrip interpretatie is het begrip standplaatsgebondenheid. Iedereen die interpreteert, is standplaatsgebonden. Dit beïnvloedt zijn interpretatie. Wie zich van zijn standplaatsgebondenheid bewust is, zal eerder aandacht aan andere interpretatiemogelijkheden besteden.

In onderwijs en media krijgen leerlingen en gewone burgers te vaak één interpretatie van bepaalde gebeurtenissen voorgeschoteld. Dat is een ongelukkige omstandigheid. Zelfs de lezer die het interpretatiekarakter van een verhaal onderkent, en zich ervan bewust is dat ook andere interpretaties mogelijk zijn, hoeft nog niet in staat te zijn andere interpretaties te bedenken. Daarvoor is kennis nodig of anders voldoende kunde en tijd om de benodigde informatie te verzamelen.

Bron 15

Vragen en opdrachten bij § 7

- 1 Geef een omschrijving van het structuurbegrip 'interpretatie'.
- 2 Welke kritiek kan je n.a.v. deze paragraaf leveren op een boek met de titel: 'Der Vaderen Erf: de geschiedenis van Nederland'.

Bron opdracht

1940 – 1949: vergelijken in de tijd

Bron 16 is een spotprent die in een Duits blad uit 1949 naar aanleiding van de politieke acties in Indonesië verscheen.

- 3 Tussen welke twee historische gebeurtenissen maakt de spotprent een vergelijking?
- 4 Hoe oordeelt de tekenaar over het Nederlands optreden?
- 5 De prent kan beschouwd worden als een bijdrage in de meningsvorming over het Nederlandse optreden in Nederlands-Indië in 1949. Waaruit bestaat die bijdrage?
- 6 In onze tijd wordt in Nederland meer begrip voor het standpunt van de tekenaar opgebracht dan in 1949. Hoe komt dat?

Bron 16 - 'Zweierlei Stiefel' (twee soorten laarzen).

§ 8 Politiek

§ 8.1 Staat en staatsbestel

Er zijn diverse omschrijvingen van het begrip 'staat' in omloop. Belangrijk is dat een *staat* een aantal kenmerken heeft: het gaat over een bepaalde gemeenschap van mensen (de staatsburgers) in een afgebakend grondgebied (het staatsgebied of territoir) en er is een overheid die door deze gemeenschap als hoogste gezag wordt erkend (het staatsgezag).

Bij de totstandkoming van de staat komen ook vragen aan de orde over de *staatsvorm*, die zo'n nieuwe staat moet krijgen. Het gaat hierbij vooral om vragen als: bij wie berust de staatsmacht en hoe wordt deze macht over de staatsburgers uitgeoefend?

De vraag naar waar de staatsmacht berust, is de vraag naar de *soevereiniteit* (het hoogste gezag). Zo berust in de meeste West-Europese staten het hoogste gezag bij het volk: we spreken dan van *volkssoevereiniteit*. Nederland vormt een wat merkwaardige uitzondering: in het Nederlandse staatsbestel is volkssoevereiniteit geen formeel uitgangspunt. Omdat volkssoevereiniteit een grondgedachte was van de Franse Revolutie mocht het van de conservatieve Nederlandse confessionelen niet in de grondwet worden opgenomen. De Nederlandse staat handelt niet 'in naam van het volk' maar 'in naam des Konings'. Voor de Nederlandse praktijk heeft dit echter geen grote gevolgen: de uitoefening van politieke macht is afgeleid van het volk.

Deze volkssoevereiniteit is de uitkomst van een historisch proces. Zo dacht men in de middeleeuwen dat de oorsprong van de staatsmacht bij God lag, en ook de absolute vorsten van de zestiende en zeventiende eeuw regeerden 'bij de gratie Gods'. Hier was dus sprake van godssoevereiniteit.

Het doel van de machtsuitoefening en de manier waarop de macht over de burgers wordt uitgeoefend is afhankelijk van het antwoord op de vraag naar de oorsprong van de macht. Zo streefden de absolute vorsten die meenden de staatsmacht rechtstreeks van God gekregen te hebben, naar een *machtsstaat*, d.w.z. zij wilden zoveel mogelijk macht verenigd zien in het koningschap. In reactie hierop (denk aan de Franse Revolutie) ging men de macht van de koning beperken. Want men vond dat bij deze wijze van machtsuitoefening kleine groepen (bijvoorbeeld adel en geestelijkheid) in de samenleving bevoordeeld werden ten koste van andere groepen (bijvoorbeeld burgers, boeren en arbeiders). Deze critici wilden het hoogste gezag bij het volk leggen, of ten minste een stelsel van machtsdeling, omdat op die manier de staat ook het belang van de lagere sociale lagen kon bevorderen. Zij streefden naar een *rechtsstaat*, waarin de burgers afspraken maken met de overheid en in wederzijds vertrouwen vaststellen welke rechten en plichten de burger heeft

en welke rechten en plichten de overheid heeft.

De zeggenschap ging hierdoor bij een groter deel van het volk berusten. Het was ook gewenst om de zeggenschap te verdelen over meer instellingen die elkaar aanvulden en controleerden. Men koos, geïnspireerd door Montesquieu, voor een scheiding in drie machten: de *Trias politica*. Daarbij werd de staatsmacht opgedeeld in een wetgevende, een uitvoerende en een rechterlijke macht. De wetgevende macht wordt uitgeoefend door de volksvertegenwoordiging, de uitvoerende macht door de regering en de rechterlijke door onafhankelijke rechters. Deze scheiding wordt niet altijd even strikt toegepast: zo is in Nederland de regering medewetgever.

Waar het om gaat, is dat de staatsmacht door de burgers aan de overheid wordt gegeven in het vertrouwen dat de overheid deze macht niet zal misbruiken, terwijl de overheid er op mag rekenen dat de burgers de staatsmacht zullen erkennen en gehoorzamen. De spelregels hiervoor worden vastgelegd in een *grondwet* of *constitutie*. Verder worden hierin de voornaamste rechten (*grondrechten*) en plichten van de burgers vastgesteld. Bij de grondwetsherziening van 1848 (Thorbecke) werd in Nederland de relatie tussen burgers en overheid in deze zin vormgegeven: het is het begin van het parlementaire stelsel.

In de twintigste eeuw wordt de idee van de rechtsstaat uitgebreid: naast het verzekeren van de grondrechten van de individuele burger wordt ook de rechtvaardige verdeling van de welvaart, ofwel het nastreven van een *verzorgingsstaat*, onderdeel van de staatstaak.

Op grond van het principe van volksvertegenwoordiging is de Nederlandse staatsinrichting op democratische leest geschoeid, en op grond van het principe van machtenscheiding hebbende verschillende staatsinstellingen hun eigen verantwoordelijkheden.

In Nederland kennen provincie en gemeente een grote mate van zelfstandigheid. Dank zij deze *decentralisatie* van bestuurlijke bevoegdheden kan zoveel mogelijk rekening gehouden worden met regionale en lokale belangen en omstandigheden. De verdeling van verantwoordelijkheden is bij deze lagere overheden in wezen op dezelfde manier geregeld als bij de rijksoverheid: de volksvertegenwoordiging beslist wat er gebeurt en controleert of degenen die deze beslissingen uitvoeren dat correct doen.

Er bestaat echter een belangrijk verschil tussen de nationale instellingen enerzijds en de provinciale en lokale instellingen anderzijds. Zo wordt de verhouding tussen parlement en regering gekenmerkt door *dualisme*, d.w.z. dat wetgevende en uitvoerende macht heel duidelijk gescheiden zijn. Bij provincies en (tot voor kort) gemeenten is de grens tussen wetgevende macht en uitvoerende macht veel vager. We spreken dan van *monisme*. Het verschil tussen dualisme en monisme blijkt heel duidelijk uit het volgende: op nationaal niveau mag een minister (uitvoerende macht) niet tegelijk ook lid zijn van het parlement (wetgevende macht), maar in de provincie is het lid van de Gedeputeerde Staten (uitvoerende macht) tegelijkertijd ook lid van de Provinciale Staten (wetgevende macht).

Nederland is dus naar de *regeringsvorm* gerekend een democratie, d.w.z. het volk heeft uiteindelijk beslissende invloed op het bestuur. De manier waarop deze invloed tot stand komt, kan echter verschillen. Dat is afhankelijk van het gehanteerde *kiesstelsel*, bijvoorbeeld *meerderheidsstelsel* of stelsel van *evenredige vertegenwoordiging*.

Verder is van belang het onderscheid tussen *directe* en *'indirecte democratie*. In een complexe samenleving als de onze is sprake van een indirecte democratie: de kiezers hebben invloed via hun vertegenwoordigers. In sommige staatsinrichtingen kent men een combinatie van indirecte democratie en directe democratie. In dergelijke gevallen bestaat de mogelijkheid van een *referendum*, d.w.z. een volksstemming of volksraadpleging (afhankelijk van het al of niet bindende karakter van een dergelijke kiezersuitspraak).

Vragen en opdrachten bij § 8

- 1 Noem 3 kenmerken van een 'staat'.
- 2 Welke rol heeft de Franse revolutie gespeeld in de 'soevereiniteitsvraag'?
- 3 Welke ontwikkeling heeft de staat in West-Europa doorgemaakt? Maak in je antwoord gebruik van de woorden machtsstaat, rechtsstaat en verzorgingsstaat. Denk aan de chronologie!
- 4 Bij wie berust de staatsmacht in Nederland?
- 5 Welk voordeel biedt de decentralisatie in Nederland?
- 6 Leg uit wat het 'dualisme' in de Nederlandse politiek betekent.
- 7 Geef een omschrijving en een voorbeeld van directe en van indirecte democratie.

§ 8.2 Beleid en beleidsvorming

De vormgeving van de staat heeft alles te maken met de verdeling van *macht*, d.w.z. de mogelijkheid om beslissingen op te leggen. Aan macht zit altijd een aspect van ongelijkwaardigheid: invloed op gebeurtenissen hebben, betekent dat je anderen jouw wensen kunt laten uitvoeren. We hebben gezien dat in een democratische staat die macht verdeeld is over verschillende instellingen. Het vermogen om invloed uit te oefenen wordt evenwichtig verdeeld om te voorkomen dat één bepaalde groep misbruik maakt van haar macht. Maar het gaat niet alleen om verdeling van macht; macht wordt ook uitgeoefend.

Wanneer de overheid macht uitoefent over individuele burgers dan behoort dat in een rechtsstaat te gaan in onderling vertrouwen: de burger vertrouwt er op dat de overheid haar macht niet misbruikt en de overheid vertrouwt er op dat de burgers de door haar gemaakte regels in acht neemt. Dit gaat goed zolang er bij dit handelen van de overheid sprake is van *representativiteit* en *legitimiteit*, m.a.w. de machtsuitoefening van de staat moet door een ruime meerderheid van volk gesteund worden (het gebeurt immers namens het volk) en moet uit de geldende rechtsregels voortkomen en er vervolgens aan onderworpen zijn. Wanneer politieke macht gelegitimeerd is, is er sprake van *gezag*, d.w.z. algemeen erkende en geaccepteerde macht.

Er is natuurlijk nagedacht over hoe de overheid haar macht kan uitoefenen en hoeveel macht zij mag hebben. Wanneer dat nadenken geresulteerd heeft in een samenhangende visie over het karakter en het doel van de macht die de staat (overheid op de maatschappij mag uitoefenen, spreken we van een *ideologie*. Verschillen in ideologie leiden tot verschillen in machtsverdeling, machtsvorming en machtsuitoefening. Om een eenvoudig voorbeeld te geven: in het politieke liberalisme gaat het om de politieke vrijheid van de burger, gelijkheid voor de wet en particulier eigendom. De staat moet zijn macht gebruiken om de burgerrechten en de eigendom te beschermen en gelijke behandeling te verzekeren. Vrijheid is de centrale idee en de staatsmacht staat in het teken van het handhaven en beschermen van deze vrijheid.

Maar neem je de ideologie van het communisme als uitgangspunt, dan leidt dat tot andere conclusies over het gebruik van staatsmacht. Het communisme staat gemeenschappelijk eigendom voor en bepleit een (tijdelijke) dictatuur om een samenleving zonder particulier eigendom na te streven. Gelijkheid is dus de centrale idee en de staat moet zijn macht gebruiken om deze gelijkheid af te dwingen, eventueel ten koste van de vrijheid van een deel van zijn burgers.

Overigens houden alle politieke ideologieën zich bezig met het vraagstuk van de verhouding tussen vrijheid en gelijkheid in een maatschappij.

Er is nu gesproken over machtsverdeling en machtsuitoefening. Maar om macht uit te oefenen moet je eerst macht verwerven. Deze machtsvorming vindt, althans in een democratische staat, grotendeels plaats in politieke partijen, die op grond van politieke en maatschappelijke ideeën, en / of vertrouwenwekkende leiders, steun proberen te vinden van de burgers, teneinde vol-

doende macht te verkrijgen om hun ideeën (gedeeltelijk) ten uitvoer te kunnen brengen.

Het handelen van de overheid, of de machtsuitoefening, blijkt uiteindelijk uit de besluiten die genomen worden. Deze besluiten worden neergelegd in wetten en overige regels (zoals Koninklijke Besluiten en gemeentelijke of provinciale verordeningen).

Aan deze *politieke besluitvorming* gaat in een democratie een heel proces vooraf. Besluitvorming is het resultaat van *beleid*. Beleid houdt in: het kiezen van doelen en het zoeken naar middelen om die doelen te bereiken binnen een bepaalde tijd. Nu zijn er in elke samenleving zeer veel verschillende, en vaak onderling strijdige, *belangen* en wensen. Het is een belangrijke taak van politieke partijen om al die verschillende deelbelangen te integreren (samen te voegen). Dit integratieproces gaat gepaard met het sluiten van *compromissen*, want uiteindelijk is het de bedoeling dat zoveel mogelijk groepen iets van hun deelbelang herkennen in het gekozen beleid.

Om dat beleidsproces – en uiteindelijk de besluitvorming – te beïnvloeden kunnen burgers *pressiegroepen* vormen en proberen *massamedia* in te schakelen om hun belang zo prominent mogelijk voor het voetlicht te brengen.

Vragen bij § 8.2

- 8 Geef een omschrijving van macht.
- 9 Wat is het verschil tussen macht en gezag?
- 10 In hoeverre is de politieke besluitvorming in Nederland democratisch?
- 11 VWO Leg uit of alle macht die representatief is ook altijd legitiem is.
- 12 VWO Een ideologie bevat o.a. een visie over het karakter en het doel van de macht die de staat op de maatschappij mag uitoefenen. Leg uit *welke visie* de volgende ideologieën daarover hebben: het liberalisme, het communisme, het nationaal-socialisme. Geef daarbij ook aan *waarom* die ideologie dat vindt. Doe het zo:

Ideologie	Visie over karakter en doel vd macht vd staat	Toelichting
A. liberalisme		
B. communisme		
C. nationaal-socialisme		

Bijlage   Structuurbegrippen

aanleiding

Direct aanwijsbare gebeurtenis die iets tot gevolg heeft. (De druppel die de emmer...)

aard van de bron

Hierbij gaat het er om of een bron bruikbaar is voor een onderzoek. Het gaat om vragen als:

- Met welk doel is de bron gemaakt?
- Is de bron betrouwbaar en representatief?

analyseren

Het onderzoeken van bronnen.

betrouwbaarheid van een bron

Het gaat dan om vragen als:

- Is de bron echt of vals?
- In hoeverre is een bron bewust / onbewust misleidend?
- Klopt de datering?
- Is het een primaire of secundaire bron?

bron

Overblijfsel uit het verleden, met opzet of toevallig bewaard gebleven, dat kennis oplevert voor het

heden.

chronologie

De tijdsvolgorde waarin gebeurtenissen na elkaar hebben plaatsgevonden.

conclusie

Het afsluitende antwoord op een aantal vragen, de uitkomst van een onderzoek.

continuïteit

Letterlijk: doorgang, voortgang op dezelfde manier, dat wat constant blijft.

In de geschiedenis: een situatie die hetzelfde blijft, een ontwikkeling die blijft doorgaan, een verschijnsel dat zich steeds herhaalt.

directe oorzaak

zie aanleiding

discontinuïteit

Letterlijk: het niet doorgaan, onderbreking, breuk, verandering. In de geschiedenis: een totaal nieuwe situatie, een breuk met het verleden, met de bestaande situatie.

eigen mening

Jouw persoonlijke opvatting over een persoon of gebeurtenis.

feit

Iets dat werkelijk is gebeurd of bestaat, dat met bewijzen kan worden gestaafd, bijvoorbeeld met meerdere, betrouwbare bronnen.

generieke elementen

Generiek wil zeggen: het algemene. Bijvoorbeeld:

- het koningshuis
- wetgeving
- kenmerken van de pré-agrarische samenleving

geschreven bron

Alles wat geschreven of gedrukt is en waar woorden bij gebruikt worden.

gevolg

Dat wat uit een gebeurtenis voortkomt. Een gevolg kan zelf weer een oorzaak zijn (zie proces, historische ontwikkeling). Je hebt bedoelde en onbedoelde gevolgen.

historie

Is van oorsprong een Grieks woord en betekent: onderzoek. I.p.v. het woord historie wordt ook het woord geschiedenis gebruikt. Beide woorden hebben een viertal betekenissen:

1. Het verleden zelf;

2. Het verhaal over wat er is gebeurd in het verleden;
3. Het onderzoek van het verleden d.m.v. bronnenstudie, de geschiedwetenschap;
4. Een algemene betekenis: de geschiedenis leert ons dat...

historische ontwikkeling Een proces: een opeenvolging van gebeurtenissen waarbij de ene gebeurtenis logisch uit de andere voortkomt.

historische parallel

Een overeenkomst tussen gebeurtenissen uit verschillende perioden

hypothese / veronderstelling

Een voorlopig antwoord op onderzoeksvraag, een voorlopig idee, een veronderstelling.

inleving

Je verplaatsen, indenken in de gedachtewereld, de omgeving en de omstandigheden van mensen die in een andere tijd leefden.

interpretatie

- Een verhaal of betoog waarin vanuit een vraagstelling of hypothese verzamelde gegevens met elkaar in verband worden gebracht en waarin antwoord wordt gegeven op de vraagstelling of hypothese
- het ordenen van bronnen en hun waarde voor het onderzoek bepalen.

interpreteren

Het met elkaar in verband brengen van gegevens die uit bronnen verzameld zijn.

mening

Een persoonlijke opvatting van iemand of van een groep (vaak verwoord in een uitspraak).

multicausaliteit

Letterlijk: veel oorzaken, veel redenen hebbend. In de geschiedenis: een ontwikkeling, een gebeurtenis, een situatie heeft vaak meerdere oorzaken, die elkaar weer kunnen beïnvloeden.

objectiviteit

Volledige zekerheid hoe iets in werkelijkheid was. In de geschiedenis: hoe het echt is geweest, is gebeurd. Ook hier is de betrouwbaarheid en het aantal bronnen dat een gebeurtenis ondersteunt belangrijk.

onderzoek

Het systematisch en verantwoord zoeken van een antwoord op een (hypo)these.

ongeschreven bron

Alles waar geen geschreven woorden bij te pas komen als een pijlpunt, een hunebed, veenlijk of een schilderij

oorzaak

Dieperliggende reden waarom iets gebeurt In de geschiedenis: een gebeurtenis komt altijd voort uit een ontwikkeling in het verleden.

periodiseren

Gebeurtenissen rangschikken in tijdperken.

politiek

- werking: de wijze waarop de macht in een staat is of zou moeten worden georganiseerd; hoe werkt de politieke besluitvorming?
- wording: hoe zijn de diverse staatsinstellingen ontstaan?

primaire bron

Een bron die afkomstig is uit de tijd zelf (schilderij), of van een ooggetuige (handgeschreven brief). De bron geeft *directe* informatie over een gebeurtenis.

representativiteit (van een bron)

Voor hoeveel mensen geldt de inhoud van een bron? Een enkeling? Een groepje? Een heel volk?

rubriceren

Het onderverdelen en rangschikken van bronnen in categorieën, verdelen in soorten. In de geschiedenis bijvoorbeeld:

- economische, politieke en sociale oorzaken
- voor 1917 en na 1917
- primaire of secundaire bronnen...

secundaire bron

Een bron die informatie geeft over en / of een bewerking is van een primaire bron.

simplificatie

Letterlijk: makkelijk gemaakt. De werkelijkheid vereenvoudigen om een ingewikkelde situatie begrijpelijk te maken. Vaak gegeven in de vorm van een voorbeeld.

standplaatsgebondenheid

Ervaringen van een mens die van invloed zijn op zijn denken en handelen. Deze ervaringen worden

bepaald door de *standplaats* die iemand inneemt: leeftijd, sekse, maatschappelijke positie, godsdienst of levensbeschouwing, de staat of het volk waar je bij hoort, je politiek overtuiging e.d. Dit alles heeft invloed op het denken en handelen van de mens en op zijn oordeel over de geschiedenis.

stereotype

Vaststaand beeld van een groep of een volk waarbij één kenmerk voor de hele groep geldt. Bijvoorbeeld: Nederland is het land van tulpen, molens en kaas.

subjectiviteit

Iets bekijken vanuit een zuiver persoonlijk standpunt

these / stelling / bewering / standpunt

Bewering, standpunt gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, vraag waarop een antwoord gezocht moet worden.

unieke elementen

Uniek (incidenteel) wil zeggen: zaken die aan een tijd, plaats, zaak en / of een persoon gebonden zijn. Bijvoorbeeld:

- de kroning van Beatrix
- de invoering van het vak 'geschiedenis gemeenschappelijk deel'
- het dagelijkse leven bij de rendierjagers

vooordeel

Oordeel over gebeurtenissen, en over mensen, zonder dat daar geldende feiten aan ten grondslag liggen.

waarden

(Persoonlijke) opvattingen over onder andere goed en kwaad, mooi en lelijk, belangrijk en onbelangrijk.

waardeoordeel

Mening of uitspraak over iets of iemand waarin een element van beoordeling (kwaliteit, negatief of positief) zit.

zijnsoordeel

Een oordeel over iets of iemand dat pretendeert objectief te zijn.